

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ ЯК КОНТЕКСТ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Радзілевич Д. А.

У статті здійснено спробу проєкції категорії «правове життя» на регіональний рівень, що, на переконання автора, відкриває шлях до такого розгляду правових процесів, відносин, розвитку, що характеризує суспільні, економічні, політичні і правові особливості функціонування регіону, і впливає на формування правового порядку. Правове життя - це ще один аспект дослідження регіонального правового порядку, коли у єдності різних іпостасей цього феномена - інституціональному (статичному) і поведінковому (динамічному), з урахуванням предмета дослідження акцентується динамічна його природа.

Ключові слова: правове життя, правовий порядок, регіональне правове життя, регіональний правовий порядок.

В статті предпринята попытка проєкції категории «правовая жизнь» на региональный уровень, что, по убеждению автора, открывает путь к такому рассмотрению правовых процессов, отношений, развития, которое характеризует общественные, экономические, политические и правовые особенности жизнедеятельности региона, и влияет на формирование правового порядка. Правовая жизнь - это еще один аспект исследования регионального правового порядка, когда в единстве разных ипостасей этого феномена - институциональном (статическом) и поведенческом (динамическом), с учетом предмета исследования акцентируется динамическая его природа.

Ключевые слова: правовая жизнь, правовой порядок, региональная правовая жизнь, региональный правовой порядок.

The article attempts to project the legal life category to the regional level, which, according to the author, opens the way to such consideration of legal processes, relations, development of which characterize the region social, economic, political and legal features, and influences the formation of legal order. Legal life is another regional legal order study aspect, when in the unity of different manifestations of this phenomenon - institutional (static) and behavioral (dynamic), taking into account the research subject its dynamic nature is emphasized.

The region legal life is characterized by an organic combination of various practices in it - public and private, lawful and delinquent. Among the public legal practices that influence the legal state order, we should highlight the rulemaking and enforcement activities of local governments, widespread in modern conditions, the practice of preparing and implementing regional programs of law enforcement. Private law practices are the most common form of legal activity of all individuals entering into various legal relationships in different areas of their lives. Preferably, this is a law-abiding behavior that is the legal order organic foundation. Offenses, and especially crime, are, on the contrary, a factor that undermines the legal order and at the regional level can be a catalyst for natural actions aimed at lynching over suspects and other such manifestations. The role and importance of regional crime in the region legal life and in the legal order in this territory takes on a whole new quality: the institutionalization of regional crime in the systemic formation, in our opinion, leads to its acquisition of a powerful

potential to influence all sides of the vital activity of the region, and therefore requires a deep and taking into account the legal policy of the state and the activities of civil society. Therefore, these issues are very relevant in the current context and require further thorough research.

Key words: legal life, legal order, regional legal life, regional legal order.

Постановка проблеми. У спробах осягнення різноманіття права і правового порядку юриспруденція використовує поняття «правова система», «правова культура», «правова дійсність», «правова реальність», «правове життя» та ін. Категорія правове життя як така, що найбільшою мірою відображає не тільки статистику, але й динаміку всіх правових процесів у суспільстві (правотворчості і нормотворчості, правореалізації і правових відносин, правозастосування і функціонування правової системи, формування і виявлення правової свідомості і правової культури), на наше переконання, здатна найповнішою мірою охопити всі прояви правових явищ і процесів, безпосередньо пов'язаних з протіканням поточної життєдіяльності індивідів, груп людей і суспільства у цілому, а тому слугувати тим тлом (контекстом), на підґрунті якого і формується (твориться) правовий порядок. Разом із тим у такому ракурсі дослідження правового порядку, тим паче регіонального, вітчизняними правознавцями не здійснювалися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про поступове ствердження категорії «правове життя» у поняттєво-категоріальному апараті загальнотеоретичної юриспруденції (попри продовження дискусії щодо природи цього феномена), з одного боку, а з іншого - про очевидне відставання його «прикладного» осмислення, тобто осягнення різних правових явищ у «живому процесі» їх включення і функціонування у контексті правового життя.

Метою статті є теоретико-правове висвітлення регіонального зрізу правового життя як підґрунтя (контексту), на якому формується і функціонує відповідний йому територіальний правовий порядок.

Виклад основного матеріалу. Категорія «правове життя» протягом короткого часу утвердилася на теренах загальнотеоретичної юриспруденції, і за своїми змістовними характеристиками та місцем у її науковому апараті перебуває в одному структурно-логічному ряду з такими категоріями, як «правова реальність», «правова культура», «правова система», «правовий порядок», що, з одного боку, свідчить про її соціальну і правову значущість, а з іншого - актуалізує осягнення різних аспектів взаємодії правового життя з цими правовими феноменами.

Не маючи можливості у рамках наукової статті навести широке коло аргументів щодо обґрунтування категорії «правове життя», підкреслимо, що нам імпонують

яскраві (причому вони і зараз сприймаються сучасно) її позначення у працях відомих мислителів минулого. Так, німецький правник Р. Іерінг підкреслював, що «життя права є боротьбою, боротьбою народів, державної влади, станів, індивідумів...» [1, с. 3]. Така акцентуація є надзвичайно важливою для сучасного українського суспільства, бо усвідомлення того, що права можна досягти тільки напруженою роботою (боротьбою), принциповою і системною протидією спробам відходу від нього, причому це необхідно не як одноразова «перемога», а як складова частина життя. Саме це, здається, є таким необхідним для безповоротного ствердження верховенства права і віри у правову державу в Україні, забезпечення тут надійного правового порядку. А от дуже влучне зауваження М. Гредескула щодо того, що «...хід нинішнього правового життя прямо перевертає деякі давно і міцно усталені поняття, наочно демонструючи, що реальне життя є значно багатшим, ніж форми нашого мислення...» [2, с. 7], хоч і висловлене ще у 1900 році, зміцнює наше переконання про відповідність саме цієї категорії для осягнення регіонального правового порядку. Досить розгорнуто характеристику їй надає О. Малько: «Правове життя - це сфера здійснення енергії права, його потенціалу, творчої ролі, сукупність різноманітних форм правової і протиправної активності учасників правовідносин. У праві суб'єкти виступають у різній якості: позивачів і відповідачів, адвокатів і прокурорів, суддів і експертів, спадкодавців і спадкоємців, потерпілих і підсудних, слідчих і підозрюваних, свідків і обвинувачених, депутатів і виборців, законотворчих громадян і правопорушників» [3, с. 66-67]. На нашу думку, це коло необхідно розширити і сферою повсякденних відносин, суб'єктами яких є більшість людей, коли правовий складник органічно зливається з буденною поведінкою у відносинах з членами сім'ї, в громадських місцях, транспорті, на роботі, де люди виступають членами подружжя, батьками і дітьми, пішоходами і водіями, пасажирами і контролерами, продавцями і покупцями, керівниками і підлеглими тощо. У цьому сегменті правомірна поведінка для більшості людей є нормою, але мають місце і різноманітні правопорушення - делікти і злочини. Тому ми не можемо погодитися з позицією В. Бабаєва та В. Баранова, які стверджують, що соціально-правове життя становить сукупність різноманітних видів і форм тільки конструктивної спільної діяльності людей у правовій сфері, отожднюючи правове життя виключно з правомірною поведінкою суб'єктів права [4, с. 21].

Сучасні дослідження правового життя відкривають потужний потенціал цього феномена і у відносинах з державною владою. Як зазначає М. Пантукіна, правове життя є аутопойетичним (здатним саморозвиватися), володіє власним механізмом соціального регулювання, і тому саме по собі не потребує владного впливу. Влада як символічно генералізована система комунікації актуалізується у ситуаціях, коли для досягнення цілей соціальних акторів традиційних засобів соціального регулювання стає не досить, і виникає потреба щодо більш витончених способів дисциплінування інтенцій і дій людей. Саме тоді влада проникає у правове життя через практично нерелексовані канали: тілесні і комунікативні практики, мову і символічні системи, а надалі і через інформаційні технології [5, с. 78]. У цитованому фрагменті сумнівним є твердження щодо «витонченості» владно-державного впливу на правове життя. Це

є доречним хіба що у саркастичному плані, бо схильність влади до формалізму може набувати «витонченості», але це аж ніяк не відповідає призначенню права. Крім того, з моменту, коли писався цитований текст, інформаційні технології у практиках влади поширилися так, що розрізнити коректний вплив і маніпуляції буває надзвичайно важко. Особливо це є негативним у зв'язку з інформаційною експансією наших сусідів у суспільний простір України. Можна зробити висновок, що проєкція правового життя на регіональний рівень відкриває шлях до такого розгляду правових процесів, відносин, розвитку, які характеризують суспільні, економічні, політичні і правові особливості функціонування регіону і впливають на формування правового порядку. Категорія правового життя у такому разі це ще один кут зору дослідження регіонального правового порядку, де у єдності різних іпостасей цього феномена - інституціональному (статичному) і поведінковому (динамічному), з урахуванням предмета нашого дослідження робиться акцент саме на динамічній його характеристиці.

У науковому і прикладному аспектах важливим бачиться структурація правового життя, визначення його складників, з'ясування співвідношення і форм взаємодії між ними. На нашу думку, головною особливістю правового життя є переважно горизонтальний характер його структури, вплив вертикальних інституцій тут, звичайно ж, присутній, але має контекстне (фонове) і факультативне значення. Більше того, надмірне втручання держави у правове життя деформує природні процеси правової комунікації, стримує і придушує правове ініціативність соціальних суб'єктів, що у підсумку обмежує суспільний розвиток у цілому.

Солідаризуючись з позицією авторів, які вбачають у правовому житті неоднорідність і протирічність, ми пропонуємо у його структурі виділяти такі складники, як такий, що корелюється з правом, і такий, що йому протирічить - правомірну сферу правового життя і правопорушуючу. Цей первинний поділ «на сфери» є досить умовним, насправді межа проходить між буденною правослухняною поведінкою і правопорушеннями у різних життєвих ситуаціях, у публічному дискурсі та ін.

Ще однією підставою для структурування правового життя виступає поширене у суспільствознавчій літературі розрізнення таких форм життєдіяльності, як фінансова й економічна, духовна і наукова, сімейна і побутова, релігійна і моральна, державна і політична та ін. Право є «присутнім» як регулятор суспільних відносин майже у кожному з цих сегментів буття соціуму, які таким чином «інкорпорується» у правове життя. Звичайно, в економіці, політиці, науковій, сімейно-побутовій та інших сферах співіснують як правові, правопорушуючі, так і не охоплені правом практики, але тканину правового життя системоутворюють саме правозначущі їх складники. Однак вважаємо за необхідне поставити на обговорення наукової спільноти питання про такі складники правового життя, як економіко-правове життя, політико-правове життя, державно-правове життя та ін. Така проєкція, на нашу думку, сприятиме виявленню і акцентуванню у кожній із названих сфер «правового компонента», з'ясуванню у кожному випадку реального співвідношення між базовим (економіка, політика, влада) чинником і правом, а також рівня правового впорядкування тієї чи іншої сфери життєдіяльності.

Характеризуючи правове життя регіону, необхідно підкреслити, що воно є складовою частиною загальнонаціонального (загальнодержавного) правового життя, але саме регіональний його рівень володіє певними особливостями, що спричинені низкою різних факторів і умов правової життєдіяльності такої територіальної одиниці.

Одним із визначальних факторів специфіки регіонального правового життя ми вважаємо наявність на цьому рівні інституту місцевої (регіональної) нормотворчості, який охоплює різні напрями діяльності органів місцевого самоврядування у сфері правового регулювання регіональних суспільних відносин. Питання локальної нормотворчості за участю у національному праві врегульовано переважно нормами конституційного та муніципального права. Отже, при цьому застосовуються, відповідно, методи конституційно-правового та муніципально-правового регулювання суспільних відносин, тобто йдеться про методи впливу суб'єктів недержавної публічної влади - органів місцевого самоврядування, у межах юридично закріплених форм, правил і повноважень, на поведінку та волю чітко визначеного кола учасників правовідносин - членів територіальної громади або адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюється територія дії рішень органів місцевого самоврядування [6, с. 29]. Про обсяг документів, які виконуються регіональними органами влади, досить опосередковано може свідчити наприклад те, що тільки за III квартал 2016 р. до Херсонської обласної державної адміністрації надійшло 3025 документів, що на 7% більше, ніж за звітний період 2015 року. Відповідно, збільшилася і кількість контрольних завдань (3943), визначених всіма видами документів, що на 219, або на 6% більше за відповідний період 2015 року [7]. Сама природа, правовий статус і нормотворча компетенція місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування є підставою для позначення їх як одного із системоутворюючих інститутів і факторів регіонального правового порядку, потенціал яких в Україні використовується поки що не досить. Як зазначає Є. Гетьман, нормотворчий процес місцевих державних адміністрацій нині врегульовано в загальних рисах. Саме через це у зазначеній сфері залишається досить багато проблемних питань, які лише поверхнево відображаються в типовому регламенті місцевої державної адміністрації, залишаючись у формі декларованої норми, яка, по суті, не вирішує питання, а лише викликає безліч проблем, пов'язаних із їх реалізацією [8, с. 5].

Становлення суб'єктності органів місцевого самоврядування у процесі здійснюваної в Україні реформи системи державного управління та місцевого самоврядування і децентралізації призводить до поступового ствердження дієздатності цих органів у різних сферах їхньої діяльності, у тому числі й реалізації регіональної правової політики. У цілому цей напрям діяльності органів місцевого самоврядування перебуває у процесі становлення, виникнення і виявлення ефективних форм впливу місцевої влади на регіональне правове життя, тож ця проблематика вимагає предметних досліджень. Проаналізовані нами приклади планування і організації правової роботи в окремих регіонах свідчать про посилення відповідальності регіональної влади за стан законності і правового порядку, забезпечення прав і свобод громадян, покращення правової сфери у цілому.

Уже зараз органи місцевого самоврядування в окремих регіонах приділяють велику увагу покращенню стану правової сфери, розробляючи і здійснюючи спрямовану на це довгострокову систему заходів. Так, Полтавською обласною радою затверджено Комплексну програму щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян та оборонної роботи на 2016-2020 роки [9], причому забезпечене її фінансування з обласного бюджету у сумі 32 мільйони 400 тисяч гривень [10]. Також масштабною є обласна цільова комплексна програма профілактики та протидії злочинності на 2017-2020 роки «Безпечна Київщина», затверджена Київською державною обласною адміністрацією [11].

Розробка цих документів і здійснення передбачених у них заходів спричинено досить схожими обставинами. Як зазначається у Комплексній програмі Полтавської області, у регіоні нині спостерігається тенденція до збільшення масштабів криміналізації основних сфер життєдіяльності населення. Лише за 2015 на 20% більше зареєстровано кримінальних правопорушень, за якими відкриті кримінальні провадження, на третину збільшилась реєстрація тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень. Також у регіоні фіксується суттєве збільшення фактів незаконного обігу зброї та засобів ураження, які можуть бути використані у терористичних та екстремістських цілях [9]. Ще більш загрозлива ситуація у столичному регіоні. Київська область посідає 19-е місце за критерієм оцінки кількості кримінальних правопорушень, вчинених проти життя та здоров'я особи серед інших областей. За оперативними даними Головного управління Національної поліції у Київській області, кількість вбивств порівняно з 2015 роком зросла у 8 разів, пограбувань - у чотири [11]. Поширення дитячої бездоглядності і безпритульності, що відбувається, зокрема, через зменшення кількості позашкільних гуртків і секцій, призводить до збільшення кількості правопорушень, учинених неповнолітніми та за їхньою участю, випадків втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Незайнятість населення, зокрема молоді, також негативно впливає на рівень злочинності [11]. Як свідчить зміст зазначених, а також інших регіональних програм, спрямованих на зміцнення правового порядку на відповідних територіях країни, вони відіграють комплементарну роль стосовно правової політики держави, доповнюють її і посилюють на тих напрямках, які є актуальними саме для конкретного регіону. Інша справа, що ефективність цих програм, належне їх фінансування і ресурсне забезпечення залишаються проблемами, які знижують їх дієвість.

Подальше просування у цьому напрямі викликається і необхідністю дослідження найнижчого регіонального рівня правового життя - районного, місцевого, де, власне, і зосереджуються основні правозначущі події, які викликають найбільший суспільний резонанс, нерідко збурюють місцеве населення і стають каталізаторами вже загальнонаціональних процесів (як, наприклад, Врадіївська трагедія). Необхідно враховувати, що на місцевому рівні, де нерідко діють особливі (специфічні) ціннісно-нормативні регулятивні утворення, механізми сприйняття, оцінки і реагування на протиправні поведінку і ситуації з боку місцевого населення також мають певну специфіку. Як правило, це більш гостре, емоційне сприйняття, яке спричиняється близькістю до таких подій, загостреним сприйняттям

можливих чи уявних небезпек для себе, рідних і оточення. Наприклад, якщо зважати на те, що на 40 тисяч населення міста Ромни щорічно відбувається більше 8 тисяч подій, наслідком яких стає звернення до відділу поліції про вчинені кримінальні правопорушення (у середньому за добу - 22 заяви та повідомлення) [12], а також врахувати особливо високу латентність багатьох протиправних явищ на цьому рівні, то стає очевидним, що цей вал негативних подій у близькому оточенні є постійним психологічним подразником для всієї громади, що і формує відчуття ненадійності правопорядку, постійних загроз, що стає певним фоновим явищем правового життя регіону. А та обставина, що із більше тисячі зареєстрованих злочинів (не рахуючи тих, які були закриті) розкривається менше половини, тільки загострює це сприйняття, що, на нашу думку, актуалізує необхідність комплексного вивчення проблематики регіональної правопорушувальності і злочинності та їх впливу на стан правового життя, правового порядку та інші процеси. Тим паче, що на стан правового життя і правового порядку на місцях впливають не тільки правопорушення, але й інші надзвичайні події. Наприклад, згідно зі звітом про надзвичайні ситуації (події) у Тернопільській області за період з 2 по 9 червня 2019 р. зареєстровано 63 неklasифіковані надзвичайні події, які призвели до загибелі 5 осіб та травмування 15. При цьому у 7 випадках виявлено застарілі боєприпаси, у 6 сталися ДТП, у 12 - пожежі, у 3 - суїциди та у 23 - нещасні випадки [13].

Окремий блок питань функціонування місцевої влади у регіонах України, її впливу на правове життя і правовий порядок у сучасних умовах постає у зв'язку з відторгненням від нашої країни території Криму і частини Донбасу, і веденням проти України військової агресії, інспірованої і підтримуваної з боку влади Російської Федерації. Особливий статус органів місцевого самоврядування на території Донецької і Луганської областей, який встановлений законодавством України [14], значною мірою впливає на характер правового життя і стан правового порядку у цьому регіоні. Так, Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» [15] поширюється на регіон Донбасу (Донецька і Луганська області) у частині територій, які є підконтрольними українській владі (ст. 4), встановлює повноваження військово-цивільних адміністрацій, містить цілий блок спеціальних повноважень, які стосуються підтримання правового порядку на підконтрольних їм територіях (хоча у широкому сенсі всі інші так чи інакше є дотичними до цього). Проблема правового порядку у регіоні, де здійснюється операція об'єднаних сил (ООС), притягує увагу дослідників [16; 17; 18], і, на нашу думку, є феноменом, який заслуговує окремого, більш ґрунтового вивчення загальнотеоретичною юриспруденцією.

Одна з важливих проблем регіонального життя сучасної України - забезпечення прав і свобод людини у суспільній і приватній сферах. Не маючи можливості висвітлити тут весь спектр наявних питань і проблем, звернемося до тих аспектів, які чи не найбільш яскраво характеризують стан справ у цій царині - питання дотримання прав людей старших вікових категорій і внутрішньо переміщених осіб. Як свідчать результати проведеного науковцями Полтавського університету економіки і торгівлі та Центру освіти дорослих Полтавщини соціологічного дослідження, серед представників так зва-

ного третього віку, тобто віком після 50 років, у регіоні лише 12% респондентів знають свої права, 83% - знають частково, а 5% відповіли, що взагалі не знають своїх прав. Проте 54% опитаних зазначили, що потребують додаткових знань про свої права та методи їх захисту. Більшість респондентів (81,3%) вважає, що їхні права порушують [19].

Щодо забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб слід зазначити, що розвиток місцевого самоврядування дає поштовх проявам гуманітарної ініціативи у регіонах: прифронтовий Маріуполь як місто, що стало тимчасовим пристанком для великої кількості постраждалих від військових дій та переселенців оновлює і розширює свій фонд тимчасового житла. Така практика є актуальною для подібних міст Східної України [20]. З іншого боку, пасивність та невміння організувати цю роботу призводить до загострення ситуації, як це сталося у іншому прифронтовому місті з великою кількістю внутрішніх переселенців: навіть отримавши кошти міжнародної технічної допомоги на облаштування гуртожитків, тут не змогли ними ефективно розпорядитися - і вже не один рік [20].

Аналіз регіонального правового життя був би неповним без звернення до проблеми регіональної злочинності. У певному сенсі вона відтворює характер і тенденції розвитку загальнонаціональної, проте, має щодо неї і досить значні особливості і відмінності. Так, фахівці відзначають, що значне відхилення так званого децільного коефіцієнта (співвідношення доходів 10% найбагатшої частини і доходів 10% найбіднішого населення) від норми призводить до росту злочинності. У регіонах це є більш помітним, бо тут величезні статки скоробагачів впадають в око місцевого населення, збурюють його і викликають невдоволення, яке переноситься і на владу, і на країну. Саме так було на Донбасі, де розкішні маєтки і «королівський» рівень життя невеликої групи місцевих багатіїв, неспівставні з рівнем життя тяжко працюючих шахтарів, роками формувало невдоволення населення, яке зусиллями проросійського лобі і російської пропаганди каталізувалося у невдоволення українською державою, українською мовою, українськими героями, а у результаті призвело до підтримки певною частиною населення сепаратизму і війни на Донбасі. Подібні процеси можливо відслідкувати навіть у маленьких населених пунктах, де, як у «краплі води», відтворюються загальнонаціональні процеси. Наприклад, у маленькому селі Шаяни на Закарпатті місцеві жителі, проводячи «екскурсії» для гостей, розповідають гостям про те, кому з відомих політиків належать споруджені тут величні маєтки, називають багатомільйонні суми, яких вони коштують, супроводжуючи це гострими коментарями. Відповідно, десятки тисяч відвідувачів курорту щороку «розвозять» ці враження і настрої по країні та за кордон.

Тому, як справедливо вважає відомий дослідник регіональної злочинності в Україні А. Бабенко [21], регіональна система злочинності виступає складною узагальнюючою системою для злочинності й окремих її видів у районах, містах, селищах тощо, та базовою підсистемою для загальнодержавної системи злочинності [22, с. 30]. У такій якості роль і значення регіональної злочинності у правовому житті регіону та у правовому порядку на цій території набуває зовсім нової якості: інституціоналізація регіональної злочинності у системне утворення, на нашу думку, призводить до

набуття нею потужного потенціалу впливу на всі сторони життєдіяльності регіону, а тому вимагає глибокого вивчення і врахування у правовій політиці держави та діяльності громадянського суспільства. Тому такому стану речей необхідно протиставити і системний підхід до протидії правопорушенням і злочинності на регіональному рівні, задіяти саме на цьому рівні весь комплекс заходів впливу, у тому числі і потенціал громадянського суспільства.

Висновки. Правове життя регіону характеризується органічним поєднанням у ньому самих різних практик - публічних і приватних, правомірних і правопорушуючих. Серед публічних правових практик, які впливають на стан правового порядку, слід виділити нормотворчу і правозастосовну діяльність органів місцевого самоврядування, поширену у сучасних умовах практику підготовки і реалізації регіональних програм забезпечення правового порядку. Приватноправові практики є найбільш поширеною формою правової активності всіх фізичних осіб, які вступають у різноманітні правові відносини у різних сферах свого життя. Переважно це правослужбена поведінка, яка є органічною складовою частиною фундаменту правового порядку. Правопорушення і особливо злочинність, навпаки, є фактором, який підриває правовий порядок, і на регіональному рівні може стати каталізатором стихійних дій, які спрямовуються на самосуд над підозрюваними, і інших подібних проявів. Тому ця проблематика є дуже актуальною у сучасних умовах і потребує ґрунтовних досліджень.

Література

1. Иеринг Р. Борьба за право. Санкт-Петербург : Типография М. Меркушева, 1895. 47 с.
2. Гредескул Н.А. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующийся для осуществления права. 1-е изд. Харьков : Тип. А. Дарре, 1900. 235 с.
3. Малько А.В. Правовая жизнь. *Общественные науки и современность*. 1999. № 6. С. 65-75.
4. Бабаев В.К., Баранов В.М. Общая теория права. Краткая энциклопедия. Нижний Новгород. 1997. 203 с.
5. Пантыкина М.И. Власть в правовой жизни: феноменологический опыт преодоления семантической неопределённости понятий. *Правоведение*. 2013. № 2 (307). С. 62-78.
6. Делія Ю.В. Окремі питання методології дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. Випуск 3. С. 27-34.
7. Про роботу по виконанню в області актів і доручень Президента України, Кабінету Міністрів України, розпоряджень і доручень голови обласної державної адміністрації та стан виконавської дисципліни за підсумками III кварталу 2016 року : Розпорядження голови Херсонської обласної державної адміністрації від 01.11. 2016 р. № 837.
8. Гетьман Є.А. Нормотворча діяльність місцевих державних адміністрацій: проблемні питання. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 1 (7). 2015. С. 1-11.
9. Комплексна програма щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян та оборонної роботи на 2016-2020 роки, затверджена рішенням першого пленарного засідання дев'ятої сесії Полтавської обласної ради від 30. 01. 2017 р. № 349. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/progr-oboron2016-2020.pdf> (дата звернення: 14.07.2019).
10. Депутати Полтавської облради все ж дали силовикам мільйони гривень з обласного бюджету. URL: <https://poltava365.com/shhedri-deputati-poltavskoi-oblradi-vsezh-pogodilisy-dati.html> (дата звернення: 14.07.2019).
11. Обласна цільова комплексна програма профілактики та протидії злочинності на 2917-2020 роки «Безпечна Київщина», затверджена розпорядженням голови Київської державної обласної адміністрації від 21.04.2017 р. № 218. URL: <http://koda.gov.ua/normdoc/pro-skhvalennya-proektu-oblasnoi-cilo-4/> (дата звернення: 14.07.2019).
12. Рішення Роменської районної ради Сумської області від 22.06.2016 : Про комплексну районну програму «Правопорядок» на 2016-2020 роки. URL: <http://romrada.gov.ua/dokumenti-rajonnoi-radi/rishennya-oblasnoi-radi-7-sklikannya/rishennya-10-sesii-22062016-roku/> (дата звернення: 14.07.2019).
13. Про надзвичайні ситуації (події) у Тернопільській області. URL: <http://oda.te.gov.ua/main/ua/publication/content/10146.htm> (дата звернення: 14.07.2019).
14. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 року № 1680-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 45. Ст. 2043.
15. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 13. Ст. 87.
16. Сікорський О. Військово-цивільні адміністрації як спосіб забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі проведення антитерористичної операції. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Право»*. 2017. Вип. 1. С. 160-165.
17. Міщенко І. Чи з'являться поліцейські станції у громадах Луганщини? *Уряд. кур'єр*. 2018. 4 квіт. (№ 65). С. 5.
18. Резнікова О. Забезпечення стійкості держави і суспільства до терористичної загрози в Україні та світі. *Стратегічні пріоритети* : наук.-аналіт. щокв. зб. Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ. 2017. № 3(44). С. 22-29.
19. Дослідження рівня дотримання прав людей поважного віку в Полтавському регіоні. URL: <http://puet.edu.ua/uk/news/doslidzhennya-rivnya-dotrimannya-prav-lyudey-povazhnogo-vidu-v-poltavskomu-regioni> (дата звернення: 14.07.2019).
20. Галай А. Що таке «вдала» і «погана» практика місцевого врядування? URL: <https://helsinki.org.ua/blogs/scho-take-vdala-i-pohana-praktyka-mistsevohovryaduvannya> (дата звернення: 14.07.2019).
21. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя. 2015. 515 с.
22. Бабенко А.М. Регіональна система злочинності та її місце у загальній системі злочинності та деякі закономірності функціонування. *Форум права*. 2014. № 2. С. 29-36. URL: file:///D:/D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/FP_index.htm_2014_2_7.pdf (дата звернення: 14.07.2019).

*Радзілевич Д. А.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*